

A POLITIKAI DELICTUM ÉS A MORÁL.

Minden olyan tett, mely a tételes jog rendelkezései ellen irányul, jogellenes, jogsértés. De tekintve, hogy a jog az állam rendje, az állami élet törvényszerűsége, mondható az is, hogy minden jogsértés államsértés is, mert az állam ellen irányul.

Azonban tekintve azt a közelséget, a melyben az illető jogsértés az államhoz, az ő létföltételeire való tekintettel van, különböző kategóriákat lehet közöttük megkülönböztetni. Természetes dolog, hogy a civil- és büntetőjogi jogsértések közül ez utóbbiaknak kell azoknak lenniök, a melyek intenzivebb támadást jelentenek az államra nézve. A priori is állíthatjuk tehát, hogy a politikai delictumot ezek között kell keresnünk. Csakhogy ezek között is különböző fokozatokat különböztethetni meg, a mint közönségesen mondják »az államra való veszélyességük szempontjából.«

Mindazokat a jogsértéseket, a melyek tárgya az állam illetve ennek, mint ethikai személynek, életnyilvánulása, tágabb értelemben vett politikai delictumoknak nevezhetjük, kiindulva a »politikus« szó ethimologiai értelméből. Mindazonáltal a büntetőjogászok és politikusok többségétől elfogadott ezen meghatározását a politikai delictumnak szűkítenünk kell; és támaszkodva egyrészt a fogalom történeti fejlődésére, másrészt azon tartalomra, melyet az a nemzetközi jogéletben a kiadásra vonatkozó jogtételek által nyert, tisztán csak azokat kell a politikai delictum körébe felvennünk, melyek *közvetlenül az állam léte ellen* irányulnak, tekintet nélkül arra, hogy azok más közönséges bűntényekkel kapcsolatban állanak-e vagy sem.

Nem vesszük tehát tekintetbe azokat, melyek az állam nemzetközi biztonsága ellen irányulnak (hűtlenség), nem azokat, melyek az állam becsületére vonatkoznak (az államnak színeiben, czímerében való megsértése), sem pedig az állampolgárok polgári jogaik gyakorlására vonatkozókat.

Az állam élő organizmus, ethikai személy. Mint személy-

nek első, természetes joga, a mely önmagában bírja alapját és okát, a létjog, melynél fogva személyiségének elismerését mindenkitől követelheti, ha nem is aktív, de legalább passiv elismerését. Ez áll általában. De alattvalóival szemben aktív elismerést is követelhet, s ez az állampolgári köteleességekben nyilvánul, a minek legklassicusabb alakja a görög állam. Minden, az állam törvényeiben foglalt imperatívum az állami lét positioja. S ha az állam személyiségét elismerni *kívánhatja* a nemzetközi jogéletben, csak hatványozott lehet joga azt alattvalóival szemben *követelni*, valamint az erő és hatalom is, melylyel annak kifejezést ad.

S ha nincs lény a természetben, kezdve e legparányibb fereggtől, felmenve a szövevényes életű gerincesek hosszú során, melytől megtagadhatnók léte védelmét, úgy az állam is, csak az általános természeti törvénynek a védekezési ösztönnek engedj a mikor létét erővel, hatalommal is föntartani igyekeznek. Ez az előbb említett személyiség természetes folyománya, mely az államra nézve megnyilatkozást talál úgy gyilkos alattvalójának megbüntetésében, valamint a nemzetközi életben a háborúban. Hegel szerint mindkettő az állami lét negacziójának a negacziója, csakhogy a szükséghez mérten, különböző fokban.

Absolut oka mindkettőnek egy, és végeredményében szintén egy, azaz az állami létnek hatalom, erőszak általi positioja, csakhogy az egyik büntetés nevet visel, a másik meg önvédelem. Amaz büntettet tételez föl, emez legfeljebb jogtalanságot. Büntetés csak azt érhet, aki egy állam tételes joga ellen cselekszik, ki az adott állam törvényeiben foglalt parancsoló vagy tiltó *norma-k* ellenére követ el valamely tettet, mert áll a tétel egész általánosságban is, hogy »nullum crimen sine lege.«

Az állam fegyveres önvédelme azonban semmi tételes törvényt nem tételez föl, nem is lehet erről szó a nemzetközi életben, legfeljebb az *igazság* és *jogosság* eszméinek megsértését. A büntettet az állam pozitív törvényei írják körül, vagy a mint Binding mondja maga a jog csinálja azt, (mert míg concret, a büntényt körülíró törvény nincs, bűntény sem létezik), addig a nemzetközi önvédelmet magával hozó nemzetközi támadásai az állami létnek pozitív törvény hiányában is, sőt ettől függetlenül mindig létezhetnek és létezettek, mivel a megfoghatatlan és megmagyarázhatatlan eredetű *igazság* és »*suum cuique*« eszméi ha nem is az emberrel együtt születtek, de bizonyára jóval megelőzik az állammá alakulás időszakát.

Nem is lehet tehát a delictumot s így speciell a politikai delictumot sem másra vonatkoztatni, mint olyanra, kivel szemben kötelező a fennálló s az illető tettet tiltó jogszabály, szorosan véve tehát csak az illető állam alattvalóira, mivel az idegenek által elkövetett ilyen bűntényeket semmi esetre sem lehet s szabad identificálnunk az alattvaló részéről elkövetettekkel még tisztán erkölcsi szempontból sem, hiányozván azok a morális kötelmek, melyek az alattvalót államához csatolják.

Tudjuk tehát, hogy a politikai delictum 1., közvetlenül az állam léte ellen irányul; 2., hogy alanya csakis az illető állam alattvalója lehet, vagyis közjogi és nem nemzetközjogi viszonyt tételez fel; 3., hogy positiv jogon alapszik, vagyis az állam létét biztosító és sanctionáló törvények elleni tett, a miből aztán a jognak tulajdonságait tekintve, szükségképen a politikai delictum *relativitása* is következik.

S hogy mindezekhez annak positiv tartalmát is megállapíthassuk, meg kell említenünk, hogy az állam létéhez szükséges három alkatrész: a nép, terület, főhatalom illetve az alkotmányt nem lehet egymástól élesen elkülönítve a politikai delictum tárgyaként felfognunk, mivel egy részről nem egyenlő szempontok szerint bírálendók el ezek az állam léteire vonatkozólag, másrészt pedig egyik-másiknak megtámadása, a másik megtámadását is szükségképen maga után vonja.

Taxatív felsorolást tartalmára nézve nem lehet adni, épúgy mint a hogy nem sikerült még eddig kifogástalan formális definiíót adni e fogalomra nézve. Kétségkívül az említett három alkatrész elleni jogtalan támadás politikai delictumot alkot, másrészt pedig tagadhatatlan, hogy igen is alapos azon íróknak állítása, kik szerint az államnak, mint ilyennek léteére egy bizonyos concret államfő uralkodása teljesen irrevelans, valamint bizonyos az is, hogy az államnak mint ethikai személynek léte elleni támadások legfrappánsabb alakja ép a forradalom, a mely a leginkább hordja magán a politikai delictum sajátos tulajdonságait.

S ezen általános meghatározás után lássuk a politikai delictum részletesebb leírását! Lássuk azon tulajdonságait, a melyek a míg egy részről annak sajátosságát és különlegességét adják, addig másrészt a morálhoz való viszonyának kifejtését nagyon sok tekintetben megnehezítik, úgy hogy azoknak vizsgálata és megismerése nélkül témánk megoldása is lehetetlen.

Ezek: *d)* a politikai bűntény relativitása; *b)* hogy az államban a

természetes haladás és fejlődés mesterséges meggátálása esetén, a természetszerű fejlődési szabadságot pótolja; *c*) a politikai delictumnak a siker szerinti megbírási; *d*) subjectiv oldalon esetleges nagy eltérés az objectiv eredménytől, a cselekedettől.

Lássuk ezeket egyenként s azután vizsgáljuk meg: erkölcsös-e a politikai delictum vagy erkölcstelen?

II.

I. A politikai delictum *relativitása*, annak positiv jog általi megállapíthatóságából következik. A positiv jog eo ipso relativ s így minden a mi általa nyer létet. Vagyis az, a mi a rómaiaknál »perduellio« volt, az a reges és a császárság korában annyira különbözött egymástól, mint akár Romulus és Nero. És valamint időbeli változásokat igen nagy latitudeben mutat fel — még egy államra is szorítkozva — nem kevésbé van ez így tér szempontjából is. Más a felségsértés nálunk és más Angliában vagy Északamerikában, hogy csak egyet említsünk már azért is, mivel Angliában a parlament s Északamerikában a legfelsőbb bíróság megsértése épúgy felségsértés, mint akár az ország területének megsorbítás. Ép így sajátságos a mi BTK.-ünk által meghatározott felségsértés is, a mely hazánknak Ausztriához való viszonyát is magában foglalja.

Absolut alapon nem lehet felfogni a politikai delictumot, ha annak különböző fajaira tekintettel vagyunk, legfeljebb csak úgy, ha a mindegyikben közös erkölcsi elemet veszszük tekintetbe, azon kötelekeket t. i. a melyek az alattvalót államához csatolják. Ez az, a mely a germán középkori felségsértésnek egyedüli tárgyát képezi a »Treue«, a hűség (innen Treuebruch) s a mely positive a hazaszeretetben nyilvánul, egy Epameinondas vagy egy Leonidas tetteiben.

Szépen jegyzi meg Lammasch a politikai delictum relativitására vonatkozólag, hogy egy állam BTK.-nek az állami létet és alkotmányt sanctionáló része blanketta, melyet az mindig a fenálló alkotmány tételei szerint tölt ki s talán eklatansabb példája nincsen ennek, mint a francia Code penale 87 articulusának története, a mely ugyanazon rendelkezésével védte: a császárságot, az 1814-i restauratiót, az 1815-i restauratiót, a polgári királyságot, az 1848-i köztársaságot, a második császárságot s végül a harmadik respublicat.

A politikai delictum relativitásával áll összefüggésben több büntetőjogász azon indítványa, hogy a politikai karakter meg-

állapítása ép úgy külön bíróságok elé tartozzon, mint akár a sajtóperek.

II. Egy igen fontos s a politikai delictum természetével szorosan összefüggő jelenség az, hogy az az illető állam haladásával nagyon sokszor causalis nexusban áll. Ez az argumentuma azon büntetőjogászoknak, kik az idegen államokban elkövetett politikai delictumokkal szemben teljes passivitást hirdetnek s a kik ezzel összefüggésben a kiadatást nemcsak a tisztán politikai, de az úgynevezett complex és connex politikai delictumokra nézve is megtagadni kívánják. Lammasch pl. indokolatlannak tartja a politikai büntetése kiadatását, mivel ez a történeti szükségképeni fejlődés avatatlan és jogtalan megakadályozását jelentené. Szerinte senkinek, államnak sincs joga beleavatkozni abba, hogy egy államban már elavult vagy embertelen jogrendszer ellen a felvilágosodás és haladás szelleme az emberek, még saját alattvalói által is fegyvert ne ragadjon.

Az állam, mint minden organizmus a fejlődés örök törvényeinek van alávetve. És speciell mint személyiség természetesen önmaga rendelkezik sorsa és élete felett. Haladása és fejlődése fegyvereit önmagában bírja. Erre azonban föltétlenül szükséges, hogy az önrendelkezéshez tartozó akaratalakulás és annak megnyilatkozása szabad legyen, akadályok e tekintetben ne korlátozzák az államot.

Áll ez főleg akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy az állam nem alapulhat kizárólag sem az állami omnipotentia elvén, mely az egyént teljesen absorbeálja (görög város — állam), sem pedig egyedül az egyéni elv merev keresztülvitelén (szocialisták), hanem az alap erre csak a két elv észszerű megegyeztetése lehet, melynek fokát és mértékét az illető concret állam célja, külön érdekei, politikai és történeti fejlődése szabja meg.

A disharmonia, mely az állam tényleges fejlődése és haladása egyrésztől, másrészt pedig azon helyzet és állapot között lehet, melyre az állam a nemzetközi állapotok, az emberiség concret intellectualis, gazdasági stb. helyzete által determinálva volna, legtöbbször ép abból magyarázható meg, hogy az előbb említett két elv: az egyéniség és az állami vagy összességi elv nincsen a tényleges törvények által kellőleg és helyesen kiegyenlítve, illetve az nincs teljes consequentiáival keresztül vive.

Ebből származik leginkább az a nagy betegséget jelző állapot az állam életében, hogy a nemzet valódi akarata és a tényleges állapotokban megnyilatkozó ténylegesült akarata egy-

mással ellentétbe jön. Így jöhet létre, hogy igen gyakran vagy benső bajok, vagy reá erőszakolt erőszak miatt nem nyilatkozhatik meg az állam valódi akarata. Ilyen esetekben különböző állapotokat lehet megkülönböztetni: 1. azon eset, hogy az állam tényleg megnyilatkozott akarata ellentétben áll a nemzet, mint egység akaratával; 2. mikor az állami akarat a nemzet egy nagy részének akaratával áll ellentétben, a mely eset igen nagy különbséget jelent az előbbivel szemben úgy a következőkben tárgyalandó siker kérdésére való tekintettel, valamint annak történeti és erkölcsi megbírálására nézve, főleg ha az ethikai állam fogalmából indulunk ki.

Továbbá tekintetbe veendő még itt a *conservativismus* is, a mely sokszor oka annak, hogy az állam tekinteten kívül hagyja a fejlődés és újítás azon szükségszerű követelményeit, a melyeket egyrészt a concret általános nemzetközi civilizatio, másrészt speciell az illető nép fejlettsége tesz indokolttá és követeltté.

A vallási és erkölcsi alapon nyugvó conservativismus nem tud, nem mer és nem akar újítani. Classikusabb példája egy nép történelmi conservativismusának nincsen, mint a római nép. Inkább bővíti és javítja a régi, már rosszat és nem alkalmast, de nem hoz be újat és jót. Minden újítás a római közbizonyban és politikai életben ezért van egy-egy nagyobb állami meg-
rázkódtatással jelezve; a plebejusok egyenjogúsítása, a köztársaság behozatala, a principatus megszületése mind nagy politikai zavarokhoz van kötve.

Kérdés azonban, mit csináljon az állam, melyre más akaratot kényszerítenek? Mitévő legyen a nemzet, a melynek akaratát mesterségesen helyettesítik egy, az övével ellentétes akarral? És mit tegyen az állam, a mely természetsszerű fejlődésének nyilvánítására megérett és ebben, önmagának felszabadításában rossz vagy helytelenül alkalmazott elvek és politika akadályoznak?

Itt beszélnek a természetjogászok a forradalomra vonatkozó jogról, természetesen helytelenül, mert ez sohasem jog, hanem mindig a végszükség vagy az önvédelem eszköze, tehát kivétel a szabály alól.

Ilyenformán lehet megmagyarázni az összefüggést a politikai delictum és az egyes államok fejlődése között. Természetes dolog, hogy nem csak forradalomról lehet itt szó, hanem egyáltalán olyan tettekről, melyek az állam ellen irányulnak a fenálló jog ellenére, lényegében azonban mindig az állam léte és

speciell *ilyen* léte ellen. Brutus összeesküvést szervez Caesar ellen, s meg is öli. De akkor Caesarban ő nemcsak a személyt, nem is első sorban ezt akarta megsemmisíteni, hanem igenis elakarta törölni, megakarta semmisíteni azt a rendszert, a melyet Caesar képviselt. Egy embert ölt meg, hogy ezáltal az állam akkori formáját ölje meg és vissza vigye azt arra az államra, a mely még formailag létezett.

III. Ép oly fontos és tekintetbe veendő körülmény a themánkul felvett kérdés megoldásánál az, hogy a politikai büntetések nagyon sok esetben különben jó indulatú és intact erkölcsű emberek, kik a legélesebb ellentétben állanak a közönséges delinquensekkel.

Több büntetőjogász egy külön, speciális subjectiv alapot tételez föl a politikai delinquensre nézve, az u. n. *politikai szenvedélyt*, mintegy megkülönböztetésül a közönséges büntettestől, jelezni akarván ezáltal azt a különös helyzetet, melyben annak alanya a büntetések sorában elfoglal.

Lombroso pl. a ki a büntényt az emberi degeneratio eredményének tekinti, s a büntettest az állam egységes testére nézve inficialó férges és ezért kiküszöbölendő anyagnak tartja — tehát a büntény erkölcstelenségét és szociális veszélyességét tartja szem előtt — a politikai büntettek között két kategóriát különböztet meg; olyanokat, kik politikai büntetések, de nem egyúttal közönségesek is, és olyanokat, kik politikai és közönséges büntetések is. Nem az a döntő szerinte a societas szempontjából, hogy politikai büntettes-e vagy sem, hanem csak a másik elem, a közönséges büntettesi jelleg. A politikai büntettek által is terhelt közönséges büntetésekre nézve fentartja aztán a reájok nézve általában felállított kategóriákat: van közöttük született büntettes, van alkalmi és van pillanat alatt azzá levő. Marat pl. szerinte közönséges született büntettes, míg Kosciusko a nemes szenvedélyektől hajtott ideális ember.

Lombroso szerint tehát a politikai büntények által terhelt múlt az illető erkölcsi integritására befolyással nincsen.

Ezzel sok tekintetben hasonló módon adja meg a különbséget a politikai és közönséges büntettek között Fichte is. Szerinte a közönséges büntettes elismeri az állam jogát, míg a politikai ép az ellen támad, azt tagadja meg. Emez ellenség, amaz nem.

A közönséges delinquens az egyetemes világrendet sérti, a politikai büntettes csak egy meghatározott erkölcsi rendet.

Tehát a Lombroso-féle nagy különbség közöttük e szerint is megmarad.

E szempontból tűnik ki a legélesebben az ellentét, a mely az anarchisták és a politikai delinquensek között van. Nem abban áll ez, hogy ők az ölessel és rombolással akarják gyakorlatba átvinni elveiket, mert hiszen ez merő eszköz, sem abban, hogy ép a fejedelmek életének árán akarnak a világ rendén változtatni, mert hiszen ez ép úgy lehet tárgya a legtisztább politikai bűnténynek is, hanem igenis abban, hogy ők nem egy meghatározott állam és annak rendje ellen cselekesznek úgy teoriában, mint praxisban, hanem az »állam mint ilyen ellen« küzdenek. Nem egyet akarnak leverni, hanem mindegyiket. Az államnak mint rendnek, az állam eszméjének ellenségei, tehát nemzetközi ellenségek.

S többé-kevésbé megerősíti Lombroso és Fichte nézetét a népek gondolkozása is. Pusztán a népszerű műve-e az, vagy talán a sejtett igazság önkénytelen megnyilatkozása a népek érzelmvilágában, hogy a politikai büntettek legtöbbjeit, főleg a felkelőket a népek rokonszenvvel kísérik és nagyoknak tartott tetteik miatt inkább sajnálatot és részvétet táplálnak irányukban, semhogy eszközeik és melléketteik árnyoldalait sem kerülve ki, őket objective megbírálni törekednének. Talán a bekövetkezhető igen szigorú büntetés miatt, vagy pedig céljuk nemessége miatt van ez így?

Nem tévedünk talán, ha a büntetések szigorában látjuk ezt, s másrészt abban a körülményben, hogy az esetleg elkövetett közönséges bünteteket, inkább a zavaros idők szülötteinek, mint az ő nekik imputalható tetteknek tartják.

Zavarosabbá válnak ilyenkor az igazság és a jog eszméi. Az erő és szerencse mindent pótol. Képzeljük csak magunk elé a francia forradalom iszonyú jeleneteit, a guillotine végnélküli munkáját. Egy nap az egyik párt parancsolt és gyilkoltatott, más nap már a másik párt bírta a nyaktilót és ezzel a legfőbb hatalmat a polgárok élete felett. Avagy idézzük emlénkünkbe azt az évtizedeken tartó embertelen küzdelmet, melyet Angolhonban a Lancaster és a York egymással szemben kíméletlenül folytatott. Ki mondja meg ilyenkor: mi a jog? Nem csoda tehát, (tekintetbe véve a nép igen nagy subjectivitását), hogy főleg idegen nemzetek politikai büntetéseiben a nép nagyon sokszor a szabadság és fajszeretet és a nemes vállalkozás mártírjait tiszteli.

IV. És végül van még egy igen fontos kérdés, a mely itt tekintetbe veendő. Ez az *eredmény*, illetve a *siker* kérdése.

Vannak olyan írók, kik a politikai büntetteknek büntetési minőségét az eredménytől teszik függővé. Ha sikerült, nem büntett, ha nem sikerült, büntett. Ha a tettesnek tervbe vett célja megvalósult, nemzeti hős, ki halhatatlanságra tarthat igényt, ha pedig nem érte el célját, megvetendő büntetett, kire halál vár, s a köznép meg idegenek esetleges részvételén kívül saját államától abban az elbánásban és elbírálásban részesül, mint akár a bíróság által tette hajtott rablógyilkos.

Ezen a nézetten van Spencer nyomán Lombroso, s így nyilatkoznak Froebel (*System der soc. Politik*) és Rottek is.

Froebel szerint a felkelők ha győztek, teljes jogúak de nem teljes hatalmúak, s ép ez utóbbira törekeshetnek. Ha leverettek, hadifoglyok, tehát velők szemben legfeljebb békekötésről lehet szó, de büntetésről semmi esetre sem, mivel ők a büntető államot úgy elvileg, mint tényleg tagadják. Szintén így nyilatkozik Rottek is; szerinte az állami rend elleni cselekvények nem büntények, hanem a végszükség egyedüli eszköze a hatalommal szemben; azért a politikai büntettek csak legyőzettek, de nem szorosán vett büntettek, miért is itt büntetésnek helye nincs.

Mielőtt azonban valaki magáévá tenné e tételt, nagyon meg kell fontolnia. A történeti valóság legtöbb esetben igazat ad ennek, de ez csak a tényekben nyilvánuló hatalomnak és nyers erőszaknak a logikája. Nagy büntény volt Cromwellnek »Est elocanda«-féle tette, melylyel önhatalmúlag elvetette a parlamentet, s igaz felelősség csak az utókor előtt terheli. De legyen bár az Usurpator más tettei miatt a történet által még egyszer oly tisztára mosva, az igazság, jog és az erkölcsöt sohasem fogja az expialni.

És bármilyen és bármennyi példát is hozunk fel idevágólag, mit sem változtat az azon az igazságon, a mely szerint igazságérzetünk belső parancsolóként mondja, hogy siker és jog, sikerelenség és jogtalanság egy és ugyanaz nem lehet. Erkölcsiségünk pedig tiltakozik az ellen, hogy bűnben és gonoszságban koncipiált siker egyenlő volna az igaz és egyenes úton megszerzett joggal. E szerint az erő, a hatalom jog, s a jog hatalom nélküli jogtalanság?

Bármennyire is tegye túl magát tette által a politikai büntettes az állam törvényein a positiv jog szempontjából az minden-

képen jogtalanság, mivel mint az állam tagja tettében már az első lépést is, a midőn t. i. magát gondolatban is függetleníttette az államtól és megtagadta törvényeinek kötelező erejét, jogtalanul tette, mivel ehhez neki joga nincs, mert akkor még mindig az illető állam alattvalója, jogtalanságból pedig jogot teremteni nem lehet. Tehát eljárásának minden része, tette magában véve, tekintet nélkül az eredményre, jogtalan.

Hogy aztán e jogtalanság relatív, az már fentebb említve volt. Találóaan mondja idevonatkozólag Froebel, hogy a mi egy államban politikai bűn, az egy másikban lehet dicsérendő erény.

De ellene van a sikerelméletnek még más ok is.

Ugyanis az állam azon intézkedését, hogy adott alkotmányát minden időben a legszigorúbb sanctio alá eső törvényekkel védi, nem foghatjuk fel egyébnek, mint az önvédelemnek, mint természeti törvénynek concret alakját ép az államra vonatkozással. Valamint az állatokat természetes tulajdonaik védik ellenségeik elől — egyiket bundája színe, másikat alakja vagy ereje — és senkinek sem jut eszébe nem természetesnek találni, hogyha az illető állat a sikertelenség, vagy legyőzetés biztos tudatában is védelmezi magát és szembe száll az erősebbel, úgy az állam életében sem képzelhetünk olyan állapotot, hogy az túlnyomó erővel szemben is ne szállna harcra létező joga, élete megvédése végett.

Természetesen csak megerősíti e körülmény bizonyító fontosságát az, hogy a politikai delictum körébe eső támadásról nem lehet szó az alattvalói hűség és engedelmesség megszégése nélkül.

Az viszont már egészen más dolog, ha utólagosan törvények által biztosítják az illető politikai delictum által előidézett állapot fennállását. Ez már nem a sikertheoria melletti bizonyíték, mert nem az tette a tetteseket büntelenekké, hanem a jog, az állam által hozott törvények.

Minden állam már létében absolut tagadását tartalmazza a forradalomnak s minden olyan tettnek, a mely az ő élete ellen tör. Minden állam léte azon feltételen nyugszik, hogy ő olyan állapot, melyben a forradalom elképzelhetetlen, mivel minden forradalom ellentéte és vége az eddig létezett állami állapotnak.

Erre nézve pedig az eredmény kérdése teljesen indifferens. Az állam léte, élete ellen törni az alattvaló részéről mindig jogtalanság, tehát jogi elbírálás alá esik. És bármily elméletet

fogadjunk el az állam jogi alapjára nézve, az állam lényegéből a jogi és erkölcsi elemeket nem tagadhatjuk el. Mert ha csak a hatalomban, a tényleges erőben bírná az állam léte alapját még alattvalóival szemben is, akkor, ha a polgárok vakok volnának annak szükségességével szemben, ha nem tudnák vagy nem akarnák belátni annak szükségességét, avagy épen hátrányosnak vagy károsnak ítélnék azt, mi állaná útjokat, hogy azt megszüntessék? Már pedig igazak Schillingnek azon szavai az állam szükségességéről, hogy: »Mivel az emberi felsőbb cél megvalósítása csak az államban és az állam által érhető el, innen az államnak föltétlen, az erkölcsi világrenden s így az Isten akaratán alapuló szükségessége általán mindaddig, míg az emberi nem e földön létezik, minden kétségen felül áll«. (Természet-jog II. K. 130.)

Láttuk tehát az előzőkben a politikai delictum fogalmát és annak főbb tulajdonságait, térjünk át ezek után themánk második részének a megoldására, vagyis feleljünk arra a kérdésre minő viszonyban van a politikai delictum az erkölcsöz? Lehet-e azt az erkölcs szempontjából igazolni vagy nem? Avagy egyáltalán lehet-e annak erkölcsös vagy erkölcstelen volta felett kategoricus ítéletet hozni vagy nem?

III.

A vallási tanoktól függetlenített erkölcsstan egy concret cselekedet erkölcsös vagy erkölcstelen voltát három szempontból vizsgálhatja és döntheti el. Van az u. n. *eredmény elmélet*, a *szándékelmélet* és az, a mely az általános *érzület*, az erkölcsi habitus alapján ítéli meg az emberi cselekvényeket.

Ezek közül a legelfogadhatóbb eredményre az utóbbi vezet a mennyiben e szerint az egyén egész lelki milyenségét veszszük tekintetbe, a melyre egész előélete, jelleme s tetteiben nyilatkozó gondolkozásmódja nyújthat támpontot. Tekintetbe veszszük tehát az egyént mindazon erkölcsi és intellektuális tulajdonságaival együtt, melyek az ő lelki világát a lehető leghívebben és legteljesebben felfedik. Ezután aztán azon okoskodás alapján, hogy a concret cselekedet magán kell, hogy hordja annak a forrásnak, a bélyegét, a melyből fakadt, ítélünk a concret tett erkölcsisége felett.

Annyival is helyesebb ezen elméletnek követése, mivel ez magában foglalja a szándékelméletet is, és a helyes elem az eredménytheoriából is föl van benne véve. Ilyen értelemben,

vagyis az eredmény és a szándékra való tekintettel is, vehetjük vizsgálódásunk alapjául az említett elméletet.

A politikai delictum erkölcsiségének megítélésénél a mint említve is volt, nagy nehézségeket okoznak annak egyes tulajdonságai. Az a körülmény, hogy az mindig csak relatív, azaz alapja csak egy állam pozitív törvénye, a morállal annyi vonatkozásban van, hogy ebből kifolyólag a politikai delictum a tettes részéről mindig feltételezi azon kötelekek elvetését, a melyek őt hazájához fűzik.

A tett subjectiv oldalát vizsgálva, az a nagy nehézség, hogy a politikai bűntény alanyai különben teljesen correct és nemes gondolkozású emberek lehetnek, kiknek erkölcsi érzületük egészen intact és ép.

A politikai delictumnak a történeti fejlődés és haladással való összefüggése megint annak tisztán a szükségképeniség jellegét hajlandó kölcsönözni, mihez még az is járul, hogy mint az önvédelem utolsó eszköze kivételes elbírálás alá esik.

Nem kis nehézséget okoz végre az a körülmény, hogy a közönséges, sőt jórészt még a tudományos vélemény is az eredményről, tehát visszafelé, következtet a politikai delictumra.

Ezen körülmények, valamint azon további is, hogy azon esetben, hogyha abban többen vesznek részt, mondjuk egy nagy tömeg, más elbírálás alá esik az a felelősség, az imputációra való tekintettel, mivel más szabályok irányadók az egyén cselekvési pszichológiájára és egészen mások a nagy tömegére, mondom mindezen körülmények arra utalnak, hogy a politikai delictum erkölcsös vagy erkölcstelen voltáról általában, *in abstracto* legfeljebb azon általánosság szerint ítélnünk, a mely szerint a hűség és az engedelmesség megszegése az állampolgár részéről mindig erkölcstelen.

Minden részlegesebb vizsgálat és ítélet individualizálást követel. Arra a kérdésre, hogy minden politikai bűntény erkölcsös vagy erkölcstelen, kategorikus választ nem adhatunk. Csak ha a concret esetet megvizsgáljuk, adhatunk erre feleletet. Ugyanis a legkülönbözőbb, az erkölcsi oldalt kevésbé vagy inkább befolyásoló körülmények foroghatnak fenn úgy, hogy a teljesen menthetőtől a legaljasabb és legiszonyúbb erkölcstelenséget takarók közötti igen sok fokozatra mind találunk példát a világtörténetben.

Általában két irányban vizsgálódhatunk: 1. a subjectumra nézve, 2. tekinthetjük a cselekvényt az összességre való kihatása

szempontjából (utilitaristicus szempont) s itt megint a szűkebb állami társadalmat s továbbá az egész emberiséget vehetjük számba.

Az egyén, a subjectum szempontjából a concretizálásnál a következőket kell tekintetbe vennünk: 1. Azt, vajjon mennyiben imputálható a cselekvény az illetőnek? 2. Az eszközöket kell vizsgálnunk, és végül 3. Tekintetbe kell vennünk azon igen fontos körülményt, hogy milyen viszonyban állanak egymáshoz a saját és az idegen érdekek?

Az első szempontból különbséget kell tennünk a résztvevő alanyok között. Első eset, hogy egy egyedüli személy vitte véghez mikor annak erkölcsi megbírálása igen meg van könnyítve. De leggyakoribb eset, hogy többen, igen sokan cselekedtek. Ilyenkor közöttük a részesség szempontjából több fokozatot állíthatunk fel, mert a politikai delictum egyben nagyon különbözik minden más delictumtól, a mi nagyobb szociális alakzatok lélektanára vall. A politikai delinquens olyan mint a gyújtogató, ki csak egy házat akar felgyújtani és csak egyet is gyújt fel, de a tűz egy egész falvat vagy várost lángba borít és esetleg elhamvaszt. Forradalmak idején egy gyújtó beszéd ezreket tesz elégedetlenekké és a felvetett eszme harcosává. Nagy különbség van tehát a között, a ki az eszmét legelőször felvette és szervező, ki annak zászlója alá egész néprétegeket toborzott, és a között, a ki más foglalkozás hiányában vagy esetleg nem nagyon kedvelt kötelességeinek kijátszhatása végett ragad fegyvert. S ép így különbség van felvilágosodott, mély belátású egyének imputációja és azoké között, kik megfélemlítés vagy nyílt parancs folytán, kényszerűségből követik az előbbieket. Mind nem lehet felsorolni, mivel igen sok a fokozat, melyet e tekintetben felállíthatni.

2. Az eszközök szempontjából világos, hogy azok a célzott cselekvény erkölcsiségére nézve indifferensek nem lehetnek. Bármennyire magasztos is legyen a cél, bármennyire altruisticus motívumokból indul ki a cselekedet, az még az eszközöknek megválasztásában szabad kezet senkinek sem adhat. A között, a ki egy ilyen politikai cél megvalósítása érdekében a rosszul felfogott »Macchiavellismus« mértéke szerint jár el, a ki célja érdekében életet, vagyont, semmit sem kíméi, a ki esküszegés és csalással dolgozik, a ki megfelelkezik minden emberi parancsról s örjögésekre ragadtatja magát, és a között, a ki csak a cél érdekében feltétlenül szükséges és elengedhetetlenekre

Szorítkozik, a különbséget mindenki meglátja. S hogy aztán ebben az egyéni belátás a humánus érzület és gondolkodás-módnak stb. igen nagy individualizáló befolyása van, igen világos. És végül:

3. Azt kell vizsgáljunk, minő viszonyban van a cselekvésnél a saját érdek, az idegen érdekekkel. Itt lép előtérbe az egész tettek egoisticus és altruisticus karaktere, az egyéni és az összességi, a saját és idegen érdekek collisiojában.

A *Meignon* által felállított matematikai formula szerint minél nagyobb a saját hátrány és minél kisebb az ennek föléje helyezett érdeke másoknak, annyival nagyobb mindenkor az illető cselekvésnek erkölcsi értéke, és megfordítva. Vagyis praecisebben a cselekvés erkölcsi értéke egyenes arányban áll az idegen érdek nagyságával. Itt van a legnagyobb tere annak, hogy önfeláldozás, lemondás, szeretet, szánalom és minden emberi gyarlóság és bűn valamint erény megnyilatkozzék. Hogy pedig itt is alig megnevezhető sokféle fokozat állítható fel, a dolog természete hozza magával.

Ezenkívül természetesen mindig alkalmazandó az illetőnek már eddig megismert erkölcsi érzülete, tekintetbe véve természetesen úgy a tervbe vett célt, valamint az előreláthatott eredményt is.

De ez mind csak a cselekvő egyén szempontjából.

Vizsgálhatjuk és meg is kell vizsgáljunk a tettet a társadalom s az emberiség szempontjából, mikor aztán mindig a jóléti elemek a döntők az ítéletre nézve, mert megnézzük minő előnyt biztosított az emberiség létfeltételeire, szellemi, erkölcsi felvilágosodásra stb. Ez azonban már szorosán véve nem is a tett bírálata, hanem az eredményé.

Mindezeket tekintetbe kell vennünk, hogy egy concret politikai bűntény felett ítélhessünk. S még talán az eset szerint többet, sokkal többet is.

Minden kétségen felül áll, hogy az erkölcstelenség fokozatait jelző minden kifejezésre találót találunk közöttük, valaminthogy az is tagadhatatlan, hogy van közöttük többé-kevésbé menthető is.

S hogy a politikai delictum az ő sajátágos, a bűn és a néphaladással való összefüggésével, bűntényi minőségével és sok esetben jó és üdvös következményeivel sok messze menő kérdésre vezet, világos.

Önkénytelenül merül fel a kérdés: miért a világtörténet-

ben minden merészebb lépés a haladás útján vérrel és jajszóval jár? Avagy a felvilágosodás és a bűn közös forrásból buzognak elő? és nem létezik abszolút rossz és abszolút jó, hanem minden csak relatív dolog? A haszon, a czélszerűség, a jóléti tekintetek döntenek mindenben?

S az ezen kérdések előtt tehetetlenül álló ember bármennyire is menjen vissza az évszázadok során, az embert mindig erős hatalommal megvédett szocziális közületben látja, s igazat ad Aristotelesnek, hogy »aki államhoz nem tartozik, az vagy isten vagy állat.«

Pordea Gyula.